

Az ötvenes évek magyar valóságából kiterbélyesedett regény fundamentuma a Tatabányán működő megyei könyvtár hatvanas években kiírt irodalmi pályázatának egyik anyaga. A dolgozat szerzője – akkor még nem sejtette, hogy regényhős lesz belőle – a vonalas iskolai füzetekbe akkurátusan kézzel jegyezte le élete történetét. A helyi napilap hajdani munkáslevelezője gondosan lajstromba vette személyes históriájának minden apró mozzanatát,

Kakuk Tamás 71

A NAPLÓÍRÓ MUNKÁSKÁDER REGÉNYE

Győri László: *A káder*

hogy naplószerűen megmaradjanak annak mulékony epizódjai. A füzeteket a könyvtáros Győri László találta meg az intézmény pincéjében, hogy aztán negyven év múlva az író Győri László porolja le, és írja meg a kisember, Béres József tündöklését és bukását. A regény hőseit a káderpolitika abszurditása repítette a bányából a zöldségkereskedelmi vállalat személyzeti vezetőjének székébe. A mindenható párt által teremtett groteszk helyzet mintegy természetes következménye volt annak a történelmi korszaknak, amelynek érzékeltetésére álljon itt néhány mondat *A káder* bevezetőjéből. „Annak rendje-módja szerint 1950-ben Magyarországon fölvirradt a nagy idők hajnala. A szovjet-magyar nép demokratikus monarchia két esztendeje egyesítette a két pártot, a szociáldemokratát meg a kommunistát, az ország fölött immár egyetlen párt, a Magyar Dolgozók Pártja virrasztott a magyar nép gondjain tűnődve; úgy forgolódott a szalmazsákos ágyon, hogy kilenc millió ember lélegzet- visszafojtva találgatta, hogy a párt vajon most éppen melyik oldalára fordul.”

Győri László költői és prózai munkásságából, az életmű markáns darabjaiból már korábban kirajzolódott, hogy a szerzőtől nem idegen a szelíd, de olykor maró irónia, amely ennek a nézőpontnak a fénytörésében ábrázolja az adott helyzeteket, történeteket. Tetten érhetjük ezt a törekvését az önéletrajzi ihletésű, a falusi gyermek- és ifjúkorát feldolgozó remekelés, *A kései Éden* mikrovilágában is. Az ötvenes évek falusi valósága túl gyakran zörgetett kuláknak minősített családjuk ajtaján: „A körzeti rendőr sem tartóztatta meg magát mitőlünk. – Hová tették a húst? Hová tették a disznót? Mikor vágta le? Éjszaka? Feketén? – Tessék, nézzen körül mindenütt! – előzékenykedtünk vele. Mindent feldúlt, sokat tanultunk tőle, leleményesebb volt, mint amilyenek mi lettünk volna.” A gyermekkorban megélt valóság más környezetben jelenik meg *A káder*ban, melynek bányász hőse a kommunizmus építésének elkötelezett harcosa szeretne lenni, s ezért mindent megtesz, hogy felhívja magára a magasztos párt helyi apparatcsikjainak figyelmét. A helyi napilapnak írt, feljelentésszagú beszámolóinak köszönhetően először párttitkári

pozíciót kap a bányüzemnél, majd onnan katapultálhat magasabbra, a személyzeti feladatokat ellátó igazgatóhelyettesi posztig, a már említett zöldségkereskedelmi vállalatához.

72 A Béres József nevet viselő hős szorgalmas körmöléssel papírra vetett napló-dokumentuma az író fantáziájának csak a trambulinja, mert Győri fikciós regényt írt, amely a valóság cserepeiből építkezik, de miután irodalmi alkotásról beszélünk, megteremti a mű saját, könnyednek ható, néhol nevetséges, máshol fájdalmas külön valóságát. Ezeket a jelzőket tovább árnyalhatjuk, finomíthatjuk, hiszen érintkeznek, összefolynak, sötétebb, világosabb színekkel festik meg az ötvenes évek Magyarországának, valamint Szórványos bányásztelepülésnek a mindennapjait, amelyeket átjár, befolyásol a folyamatosan ellenségképet generáló, a minden legyőzni és a „múltat végképp eltörölni” akaró politikai hatalom. Az eredettörténetből nyilvánvalóan következik, hogy Szórványos és Tatabánya közé akár egyenlőségjelet is tehetnénk, tehetjük is, azzal a megkötéssel, hogy Szórványos helyére bármely település neve behelyettesíthető lehet, hiszen az egész országban dúl az új rend abszurditása. A geográfiai okoskodásnak kissé ellentmondunk azzal, hogy Győri hetvenes évekbeli, nyolc éves tatabányai könyvtároskodása idején még javában állnak, lakottak azok a bányatelepek – az úgynevezett „hatajtós házak” –, amelyeket a bányanyitások idején a Magyar Állami Kőszénbánya Rt. építtetett. Tehát az írónak volt honnan merítenie a korabeli környezeti atmoszféra megidézéséhez, ahogy a plasztikusan ábrázolt helyszínekhez is, és a történetiségében valóban illeszkedő események – például a tragikus bányaszerencsétlenség – előhívásához, melyet a mai napig kegyelettel őriz a helyi emlékezet. A rengeteg családot érintő munkahelyi katasztrófáról nyilvánosan sokáig nem lehetett beszélni, mert a közel száz bányász életét követelő szilveszteri sújtólégrobbanás oka az ötvenes évek túlhajszolt munkaversenye volt, s ebből következően hosszú ideig tabuként kezelték.

A *káder* hagyományos elbeszélésében hirtelen felütésként jelen vannak az eredeti naplóból behívott rövid részletek, illetve néha maga az író is „kibeszél” a szövegből, mintegy súlypontozza az olvasónak az eseményeket, történéseket. A regény szerkezete így is homogén egésszé áll össze, de hangütésében tónusgazdagabb lesz, tágasabb az ábrázolt valóság, s ha nem szentségtörés ilyet leírni, akkor a módszer hasznaként, egyszerűen olvasmányosabb könyvet tart kezében az olvasója. A magyar és a volt szocialista országok irodalma, művészete komoly spektrumot kínál az ötvenes évek valóságának bemutatására, a második világháború után megélt társadalmi és szellemi terror traumájának feldolgozása elmaradhatatlan feladata lett nemcsak a társadalomtudósoknak, hanem a művészeknek is. A feldolgozások egyik intervalluma a humor – szatíra – ironia Bermuda-háromszöge, melynek

legismertebb, a közönség által leginkább kedvelt darabját a filmek között találhatjuk meg, természetesen Bacsó Péter *A tanú*-járól van szó. Ha jól meggondoljuk, a cenzúra jóvoltából sokáig dobozban maradt filmben humoros esszenciáját kapjuk mindannak, amit Győri hőse, Béres József kisebb léptékű, perifériális kisvilágában átélni kényszerült. *A kádernek* tematikusan jóval több irodalmi párhuzama is adódik, de most említsük csak Rákosi Gergely hatvanas évek végén megjelent, mára elfeledett kisregényét, *Az óriástököt*, amely a hírhedtté vált gumipitypang analógiájára mutatja be az óriástök-termesztés, s ezzel a metaforával a rendszer szatírját.

Győri László faluról érkezett, bányásznak állt hőse, Béres József világlátását – a politikai pereket halmozó, a mindenkivel leszámolni akaró, nem melleleg a világ csodájaként óriástököt természetni akaró – Rákosi-korszak szellemiségének brosúrájaként lehet értelmezni: „A világ ugyanis két részre oszlott a szemében: élősdiekre, tőkésekre, kulákokra, egyszóval kizsákmányolóokra és kétkeziekre, munkásokra, ve-rejttékező parasztokra, vagyis – örök szavajárásával – dolgozókra, akik együtt a nép.” Béres Józsefnek ebben a kettős szereposztásban, az el-lenségkép keresésével telnek munkás hétköznapjai új helyén is, a zöldségkereskedelmi vállalat személyzeti igazgató-helyetteseként. Mindezt a karriert az egyik legfőbb pártkorifeus, Gerő Ernő hagymázos tervének köszönhette, miszerint ötvenezer munkáskáder kell ahhoz, hogy a szocializmus ügye megfelelő kezekbe kerüljön a munkahelyeken. A politikai éberség azonban felőrli emberi kapcsolatait, elhomályosítja a látását, nem észleli maga körül a valódi világot, a munkahelyi változásokat, de nincs is meg rá a képessége, hiszen sejtelme sincs, mint ahogy az őt elő-ször támogató elvbarátainak sem, a személyzeti munka mibenlétééről. Az írói szándék érvényesül azzal, hogy hősrünk felesége próbálja vissza-rácingálni a kenyérjegy, hús nélküli mindennapokba, de hiába, min-den igyekezete férjénél süket fülekre talál, ahogy a volt bányásztársakkal folytatott kocsmai beszélgetésekben sincs ez másként. De minden hiába, mert Béres József „nem tudja, de teszi” a dolgát, három évig bukdácsol az egyre lej-jebb csúszó beosztásokban, mígnem eléri végzete, ő is börtönbe kerül, mint korábban áldatlan ügybuzgóságának vétlen áldozatai. Regényhősrünk szeren-csége, hogy a politikai tisztánlátás hiányából, a tudatlanságból és karriervágy-ból elkövetett bűnök bocsánatosnak bizonyultak, s ezzel arányos büntetést kapott csak a sorstól. „Nem káder, nem párttitkár többé. Újra a bányában dol-gozik, otthon van a családjával, a dupláját keresi annak, amit a Mezőkernél. Huszonnégy órából nem harmincat, csak nyolcat dolgozik. Higgadtan, mér-sékletesen. Újból jólesik neki az élet. Utána szabad. Kijár a piacra szabadon, zokszó nélkül megveszi a hatdekas salátát, kisebb, mint a hús, de üde, friss, egészséges.” (*Orpheusz, Bp., 2019*)